РОЗДІЛ 6
МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ ЕКОЛОГІЧНИХ КОНФЛІКТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Веселовська Наталія Олександрівна
кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ
https://orcid.org/0000-0002-5321-9693

Вступ. Міжнародний досвід свідчить про формування декількох моделей використання медіації у сфері природоохоронних відносин, які відрізняються інституційним забезпеченням, характером правового регулювання, процесуальним статусом учасників та юридичними наслідками досягнутих домовленостей. Особливий науковий інтерес становлять правові системи, у яких медіація інтегрована в діяльність спеціалізованих екологічних судів, а також міжнародні позасудові механізми розгляду конфліктів між транснаціональними підприємствами та місцевими громадами.

Ускладнення екологічних правовідносин, зростання кількості конфліктів, пов’язаних із природокористуванням, та необхідність забезпечення належного захисту екологічних прав зумовили розвиток спеціалізованих форм здійснення правосуддя у низці держав. Формування відповідних інституцій пов’язане з особливостями екологічних спорів, розгляд яких нерідко потребує застосування правових норм та оцінювання результатів екологічних досліджень, прогнозування наслідків господарської діяльності, врахування інтересів територіальних громад та встановлення співвідношення між економічними потребами суспільства і необхідністю збереження природних

екосистем. Спеціалізація судових органів створює передумови для накопичення відповідної правозастосовної практики, залучення фахівців із природничих наук та використання процедур, спрямованих на врегулювання суперечностей між учасниками екологічних правовідносин.

Основна частина. Одним із перших прикладів інституційного розвитку спеціалізованого екологічного правосуддя стало створення в Австралії Суду з питань землі та довкілля штату Новий Південний Уельс, який розпочав діяльність 1 вересня 1980 року відповідно до Закону про Суд з питань землі та довкілля 1979 року [1]. Компетенція його охоплює визначені законодавством категорії справ, пов'язаних із використанням земель, містобудівною діяльністю, охороною довкілля та природних ресурсів. Особливістю австралійської моделі є поєднання спеціалізованого судового розгляду з різними процедурами врегулювання спорів, серед яких передбачені медіація, примирення та нейтральне оцінювання. Відповідні процедури не є тотожними за своїм змістом і правовими наслідками, проте їх застосування свідчить про прагнення забезпечити диференційований підхід до вирішення конфліктів залежно від характеру спірних правовідносин.

Подальший розвиток спеціалізованого екологічного правосуддя простежується в Новій Зеландії, де у 1996 році було створено Екологічний суд [2], який здійснює повноваження у сфері управління природними ресурсами, землекористування та розгляду інших визначених законодавством екологічних питань. На відміну від традиційної моделі судового розгляду, у межах якої основна увага зосереджується на вирішенні спору шляхом ухвалення судового рішення, новозеландська система передбачає можливість використання медіації за сприяння суду. У відповідній процедурі можуть брати участь уповноважені представники суду, які сприяють проведенню переговорів між сторонами, не підміняючи їхнього самостійного волевиявлення щодо змісту можливих домовленостей.

Іншу організаційно-правову модель спеціалізованого екологічного правосуддя демонструє Індія, де 18 жовтня 2010 року було створено Національний зелений трибунал [3], який вирішує визначені законодавством категорії справ, пов'язаних із захистом навколишнього природного середовища, збереженням лісів та інших природних ресурсів, забезпеченням екологічних прав, відшкодуванням заподіяної шкоди та відновленням порушеного стану довкілля. Особливістю індійської моделі є законодавче закріплення безпосереднього зв'язку між здійсненням екологічного правосуддя та концепцією сталого розвитку. Відповідно до статті 20 National Green Tribunal Act 2010 [4], під час ухвалення рішень трибунал зобов'язаний застосовувати принцип сталого розвитку, принцип перестороги та принцип «забруднювач платить». Сталий розвиток у діяльності цього органу виступає стратегічним орієнтиром державної екологічної політики та нормативно визначеним принципом вирішення екологічних справ. Індійський досвід становить інтерес для дослідження правових механізмів урегулювання екологічних конфліктів, хоча діяльність трибуналу як спеціалізованого юрисдикційного органу необхідно відмежовувати від медіації як добровільної переговорної процедури.

Порівняння зазначених моделей дозволяє простежити загальну тенденцію до врахування специфіки екологічних правовідносин під час організації правосуддя, хоча правовий статус відповідних установ, обсяг їхньої компетенції та можливості використання позасудових процедур істотно відрізняються. З позиції концепції сталого розвитку значення такої спеціалізації полягає у створенні інституційних передумов для розгляду конфліктів, у яких економічні інтереси суб'єктів господарювання повинні співвідноситися з екологічними правами населення, необхідністю збереження природних ресурсів та забезпеченням інтересів майбутніх поколінь, що узгоджується із завданнями Цілі сталого розвитку 16 «Мир, справедливість та

сильні інститути», що передбачає сприяння верховенству права, забезпечення доступу до правосуддя та розвиток ефективних і підзвітних інституцій [5].

Особливий науковий інтерес у цьому контексті становить не лише створення спеціалізованих екологічних судів, а й можливість поєднання їхньої діяльності з медіаційними процедурами, так як вирішення екологічного спору шляхом ухвалення судового рішення не завжди забезпечує усунення всіх причин конфлікту, особливо коли його учасники пов’язані тривалими відносинами щодо використання певної території, природних ресурсів або функціонування промислового об’єкта. Медіація за таких обставин може створювати додаткові можливості для погодження правомірних природоохоронних заходів, організації екологічного моніторингу, забезпечення обміну інформацією та формування механізмів подальшої взаємодії між підприємствами, органами публічної влади й територіальними громадами.

Найбільш показовим для дослідження відповідного взаємозв’язку є досвід Нової Зеландії, де медіація інтегрована в діяльність спеціалізованого Екологічного суду та застосовується поряд із судовими процедурами і дозволяє дослідити медіацію не як альтернативу здійсненню правосуддя, а як додатковий правовий механізм урегулювання екологічних конфліктів, використання якого може сприяти реалізації завдань сталого розвитку за умови дотримання природоохоронного законодавства та належного захисту публічного інтересу. Поряд із медіацією застосовуються організовані консультації між експертами, спрямовані на уточнення предмета розбіжностей та узгодження питань, що потребують спеціальних знань. Відповідно до офіційного щорічного звіту голови судової влади Нової Зеландії за 2024 рік, застосування медіації та організованого узгодження експертних позицій забезпечувало досягнення повних або часткових домовленостей між сторонами чи звуження кола спірних доказових питань приблизно у 75 % справ.

Зазначений показник характеризує сукупний результат декількох процедур і не може ототожнюватися з часткою справ, завершених виключно медіаційною угодою, значення якого полягає в підтвердженні практичної ролі консенсуальних механізмів у діяльності спеціалізованого екологічного правосуддя, оскільки попереднє узгодження позицій учасників дозволяє скорочувати обсяг питань, які потребують безпосереднього судового вирішення [6].

Важливим є те, що медіація в новозеландській моделі не протиставляється судовому захисту, а використовується як одна з дієвих процедур, здатних забезпечити більш ефективний розгляд екологічного конфлікту, що створює умови для врегулювання питань, щодо яких сторони мають можливість досягти правомірної домовленості, зі збереженням судового контролю за тими аспектами правовідносин, які потребують застосування імперативних норм.

Практичне значення цього підходу простежується на прикладі розгляду у 2024 році проєкту вітроелектростанції Mt Munro компанії Meridian Energy у регіоні Wairarapa. В офіційному звіті судової влади Нової Зеландії зазначено, що відповідну заяву було передано безпосередньо до Екологічного суду в березні 2024 року, протягом червня та липня проводилася медіація за сприяння суду, у серпні відбувалися консультації між експертами, а у вересні вже проводились судові слухання [6]. Наведений випадок становить інтерес у контексті реалізації концепції сталого розвитку, оскільки демонструє можливість виникнення екологічних суперечностей навіть під час реалізації проєктів, спрямованих на розвиток відновлюваної енергетики. Екологічна спрямованість певної господарської діяльності не усуває необхідності врахування її локальних наслідків, дотримання встановлених законодавством процедур та забезпечення участі заінтересованих осіб, а факт проведення

медіації у справі Mt Munro не слід ототожнювати з підтвердженням остаточного врегулювання конфлікту шляхом укладення медіаційної угоди.

Важливе значення для порівняльно-правового дослідження має досвід Австралії, зокрема діяльність Суду з питань землі та довкілля штату Новий Південний Уельс, у практиці якого сформувалася система альтернативних способів урегулювання спорів, що охоплює медіацію, примирення та нейтральне оцінювання. Як зазначає Б. Престон, розвиток відповідних процедур відбувався шляхом поступового розширення процесуальних можливостей спеціалізованого суду та законодавчого визначення особливостей їх застосування до окремих категорій справ. Австралійський досвід становить особливий інтерес для теоретико-правового розмежування медіації та примирення, оскільки зазначені механізми, попри спільну спрямованість на досягнення узгодженого рішення, характеризуються відмінностями у правовому регулюванні, повноваженнях особи, яка сприяє врегулюванню спору, та порядку закріплення досягнутих домовленостей. Зокрема, процедура примирення, передбачена статтею 34 Land and Environment Court Act 1979, допускає послідовне поєднання примирення із судовим вирішенням спору за згодою сторін, що свідчить про можливість формування комплексних процесуальних конструкцій у сфері екологічного правосуддя. Досвід Нового Південного Уельсу демонструє значення диференційованого підходу до врегулювання екологічних конфліктів, за якого застосування відповідної процедури визначається правовою природою спору, особливостями його предмета та встановленими законодавством процесуальними умовами [7].

Поряд із судовими моделями окремого дослідження потребують міжнародні позасудові механізми, що застосовуються в межах діяльності Організації економічного співробітництва та розвитку. Національні контактні пункти з питань відповідальної підприємницької діяльності розглядають звернення щодо можливого недотримання Керівних принципів ОЕСР для

багатонаціональних підприємств, зокрема у випадках, пов'язаних із негативним впливом господарської діяльності на довкілля та інтереси місцевого населення. Особливістю зазначеного механізму є можливість надання сторонам посередницьких послуг, спрямованих на досягнення добровільних домовленостей без обов'язкового попереднього встановлення юридичної відповідальності одного з учасників конфлікту.

Одним із документально підтверджених прикладів є справа Kinross Brasil Mineraçăo, що розглядалася Національним контактним пунктом Бразилії. У червні 2013 року представники об'єднань мешканців міста Паракату звернулися зі скаргою щодо діяльності гірничодобувного підприємства, яке входило до міжнародної групи Kinross Gold Corporation. Заявники стверджували, що використання вибухових речовин під час здійснення виробничої діяльності спричинило пошкодження житлових будинків, а створення окремих інфраструктурних об'єктів ускладнило доступ населення сільської місцевості Machadinho до міста. У серпні 2013 року Національний контактний пункт прийняв звернення до подальшого розгляду та запропонував сторонам посередницькі послуги, на участь у яких вони погодилися.

Згідно з офіційними матеріалами ОЕСР, у період із вересня 2015 року до вересня 2016 року відбулося три медіаційні зустрічі, за результатами яких сторони досягли домовленості, і, хоча причинний зв'язок між проведенням вибухових робіт і пошкодженням житлових будинків встановлений не був, підприємство висловило намір здійснити їх ремонт у трьох міських районах у межах партнерського проєкту за участю муніципалітету Паракату та місцевої громади. Остаточний висновок Національного контактного пункту було оприлюднено 21 грудня 2016 року [8].

Зазначений випадок становить особливий інтерес для дослідження правової природи медіаційних домовленостей. Відсутність встановленого причинного зв'язку між діяльністю підприємства та заявленою шкодою не

виключила можливості добровільного погодження практичних заходів, спрямованих на врегулювання конфлікту, а досягнення такої домовленості не може автоматично розглядатися як визнання підприємством юридичної відповідальності. Медіація в подібних правовідносинах створює можливість для прийняття додаткових зобов'язань, які виходять за межі безпосереднього предмета юридичного спору, проте не повинні підміняти виконання встановлених законом природоохоронних обов'язків.

Іншу проблему виявляє справа громади Aminigboko в Нігерії щодо діяльності Shell Petroleum Development Company of Nigeria Limited. Звернення представників громади стосувалося заявлених порушень, пов'язаних із нафтовим забрудненням, неналежним очищенням території, доступом до екологічної інформації та іншими обставинами діяльності підприємства. Національний контактний пункт Нідерландів визнав звернення таким, що потребує подальшого розгляду, та запропонував сторонам посередницькі послуги. Представники громади погодилися на участь у процедурі, проте підприємство відмовилося, унаслідок чого медіація не відбулася. Остаточний висновок за результатами розгляду звернення було оприлюднено 10 лютого 2023 року [9]. Подальший розвиток цієї справи має самостійне значення для оцінювання ефективності позасудових механізмів захисту екологічних прав, і у січні 2025 року Національний контактний пункт Нідерландів оприлюднив результати перевірки виконання рекомендацій, сформульованих за результатами попереднього розгляду [10]. Випадок Aminigboko демонструє залежність практичної реалізації посередницьких процедур від добровільної участі сторін та необхідність збереження інших правових механізмів захисту у випадках, коли досягнення домовленості виявляється неможливим. Особливої уваги потребує проблема фактичної нерівності учасників екологічного конфлікту, оскільки економічні та організаційні можливості великого

підприємства і місцевої громади можуть істотно відрізнятися, впливаючи на умови переговорів та здатність сторін захищати власні інтереси.

У контексті сталого розвитку Тихоокеанського регіону заслуговує на увагу конфлікт щодо реалізації мідно-золотодобувного проєкту Wafi-Golpu в Папуа Новій Гвінеї. У листопаді 2022 року представники Євангелічно-лютеранської церкви Папуа Нової Гвінеї, Center for Environmental Law and Community Rights та Jubilee Australia Research Centre звернулися до Австралійського національного контактного пункту OECP щодо діяльності компаній Newcrest Mining Ltd і Harmony Gold (Australia) Pty Ltd. Предметом звернення стали, зокрема, питання запланованого розміщення гірничих відходів у морському середовищі затоки Хуон, належності консультацій із місцевими громадами та врахування можливих екологічних наслідків проєкту. У серпні 2023 року Національний контактний пункт прийняв звернення до подальшого розгляду [11]. Випадок цей характеризує складність екологічних конфліктів, пов'язаних із реалізацією масштабних промислових проєктів у регіонах, де природні ресурси мають одночасно економічне, соціальне та культурне значення, а теоретико-правова цінність цього кейсу полягає насамперед у можливості дослідження співвідношення господарського розвитку, участі громадськості та забезпечення доступу до екологічної інформації. Прийняття звернення до розгляду при цьому не є підтвердженням обґрунтованості всіх заявлених претензій або факту досягнення медіаційної угоди.

Наведена міжнародна практика дозволяє визначити декілька принципових особливостей застосування медіації в екологічних правовідносинах. У Новій Зеландії та Австралії консенсуальні процедури функціонують у межах спеціалізованого екологічного правосуддя, забезпечуючи процесуальний зв'язок між добровільним врегулюванням спору та судовим захистом. У межах діяльності Національних контактних пунктів

ОЕСР медіація застосовується як міжнародний позасудовий механізм узгодження позицій учасників конфлікту, результативність якого значною мірою залежить від їх готовності до переговорів і виконання досягнутих домовленостей. Відмінності між зазначеними моделями зумовлюють необхідність їх окремого правового оцінювання та унеможливлюють механічне порівняння статистичних показників результативності.

Визначення місця медіації в системі забезпечення сталого розвитку потребує врахування змісту Порядку денного ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року, затвердженого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН A/RES/70/1 від 25 вересня 2015 року. Документ закріплює взаємозалежність економічного розвитку, соціальної справедливості, охорони довкілля та функціонування ефективних суспільних інститутів [12].

Застосування медіації в екологічних конфліктах може сприяти реалізації Цілі 6 щодо забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами, Цілі 11 щодо сталого розвитку міст і громад, Цілі 12 щодо відповідального споживання та виробництва, Цілі 13 щодо протидії зміні клімату та Цілі 15 щодо захисту й відновлення екосистем суші, проте найбільш безпосередній інституційний зв'язок екологічної медіації простежується з Ціллю 16, яка передбачає сприяння побудові миролюбного й інклюзивного суспільства, забезпечення доступу до правосуддя та створення ефективних, підзвітних і заснованих на широкій участі інституцій [13].

Значення медіації для сталого розвитку полягає не лише у можливості врегулювання окремого конфлікту, а й у формуванні правових та організаційних передумов подальшої співпраці між його учасниками. Участь представників територіальних громад, суб'єктів господарювання та інших заінтересованих осіб у виробленні взаємоприйнятних рішень може сприяти підвищенню довіри, покращенню обміну інформацією та забезпеченню більш відповідального ставлення до наслідків господарської діяльності.

Використання медіації саме собою не є достатнім доказом досягнення відповідних Цілей сталого розвитку, адже результативність медіації повинна оцінюватися з урахуванням змісту досягнутих домовленостей, правомірності прийнятих зобов'язань, фактичного виконання погоджених заходів і їх впливу на стан конфліктних відносин. Формальне завершення процедури без належного виконання домовленостей не може розглядатися як самостійний показник ефективності правового механізму.

Для України дослідження міжнародного досвіду застосування медіації в екологічних конфліктах має значення в контексті розвитку правових механізмів захисту екологічних прав, забезпечення участі громадськості та вдосконалення взаємодії між органами публічної влади, суб'єктами господарювання й територіальними громадами. Конституція України [14], Закон України «Про медіацію» [15], Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [16], Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [17] та інші нормативно-правові акти формують систему гарантій, які повинні враховуватися під час застосування будь-яких альтернативних процедур врегулювання екологічних конфліктів.

Закон України «Про медіацію» [15] створює загальну нормативну основу для застосування медіаційних процедур, однак особливості екологічних правовідносин зумовлюють необхідність окремого визначення критеріїв допустимості відповідних домовленостей. Видається обґрунтованим розглядати екологічну медіацію як процедуру, що може застосовуватися за наявності правомірного предмета переговорів, належних повноважень учасників, можливості виконання погоджених зобов'язань та гарантій дотримання прав третіх осіб і публічного інтересу.

Важливим напрямом подальшого розвитку відповідного правового інституту є формування підходів до участі представників територіальних громад у медіації, визначення порядку залучення незалежних екологічних

експертів та забезпечення належного інформування осіб, права й інтереси яких можуть бути пов'язані з результатами процедури. Окремої уваги потребує питання співвідношення медіаційних домовленостей із рішеннями органів публічної влади, оскільки використання консенсуальних процедур не повинно створювати можливостей для обходу встановленого законом порядку здійснення владних повноважень.

Доцільно запропонувати теоретико-правову модель екологічної медіації, яка ґрунтується на поєднанні добровільності участі сторін, правомірності предмета домовленостей, забезпечення належного представництва заінтересованих осіб, дотримання інформаційних прав громадськості та збереження державних гарантій охорони довкілля. Запропонована модель дозволяє розглядати медіацію як додатковий механізм узгодження правомірних інтересів у межах чинного правопорядку.

Подальший розвиток екологічної медіації в Україні доцільно пов'язувати з формуванням спеціальних теоретико-правових підходів до її застосування в конфліктах за участю територіальних громад, суб'єктів господарювання та органів публічної влади, а використання відповідного механізму в системі забезпечення сталого розвитку повинно ґрунтуватися на поєднанні автономії волі сторін, принципу верховенства права, екологічної справедливості та належного захисту публічного інтересу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До розділу 1

1. Ульянченко, Н. (2025). Стратегія управління підприємством в умовах воєнного стану. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. №*342*(3(1). С. 293-297. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-41

2. Зозуля Н.В. Удосконалення управління бізнес-процесами виробничого підприємства в умовах воєнної економіки. *Економічний простір*. 2026. № 216. С. 21-27. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.216.21-27

3. Кирилюк І. М., Сокур А. В. Організація логістичних процесів підприємства в умовах війни: проблеми та рішення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-54

4. Бондаренко С. М., Корсуненко І. Г., Бондаренко Б. С. Управління конкурентоспроможністю бізнес-процесів підприємства в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2024. № 64. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-40

5. Костенко Ю., Короленко О., Гузь М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-77

6. Дергачова В. В., Корнієнко Є. В. Стійкість та адаптивність бізнесу в умовах воєнного стану через цифрову трансформацію управління бізнес-процесами. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 17. https://doi.org/10.5281/zenodo.17762958

7. Тихий А. Д. Управління стійкістю бізнес-організації в умовах воєнного стану : бакалавр. диплом. робота : 073, Менеджмент / Тихий Артем Дмитрович ; наук. керівник Осокіна А. В. ; КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Ф-т економіки та упр., Каф. менеджменту. Київ, 2025. 85 с.

8. План відновлення України (Ukraine Recovery Plan). *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. 2024. URL: urc2024.org (дата звернення: 26.10.2026).

9. Зелений перехід української промисловості: виклики повоєнної відбудови. *Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень*. 2025. URL: niss.gov.ua (дата звернення: 26.10.2026).

To chapter 2

1. García-Valenzuela, V., Jacobo-Hernandez, C. & Flores-López, J. (2023). Dynamic capabilities and their effect on organizational resilience in small and medium-sized commercial enterprises. Management & Marketing, 18, 496–514. https://doi.org/10.2478/mmcks-2023-0027

2. He, Z., Huang, H., Choi, H., Bilgihan, A. (2022). Building organizational resilience with digital transformation. Journal of Service Management, 34, 147-171. https://doi.org/10.1108/JOSM-06-2021-0216.

3. Khurana, I., Dutta, D. K., & Ghura, A. S. (2022). SMEs and digital transformation during a crisis: The emergence of resilience as a second-order dynamic capability in an entrepreneurial ecosystem. Journal of Business Research, 150, 623–641. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.06.048.

4. Roffia, P., & Dabić, M. (2024). The role of management control and integrated information systems for the resilience of SMEs. Review of Managerial Science, 18, 1353–1375. https://doi.org/10.1007/s11846-023-00657-6.

5. García-Valenzuela, V., Jacobo-Hernandez, C., & Flores-López, J. (2023). Dynamic capabilities and their effect on organizational resilience in small and medium-sized commercial enterprises. Management & Marketing, 18, 496–514. https://doi.org/10.2478/mmcks-2023-0027.

6. Ashiru, F., Nakpodia, F., & You, J. J. (2023). Adapting emerging digital communication technologies for resilience: Evidence from Nigerian SMEs. Annals of Operations Research, 327, 795–823. https://doi.org/10.1007/s10479-022-05049-9.

7. Broccardo, L., Tenucci, A., Agarwal, R., & Alshibani, S. M. (2024). Steering digitalization and management control maturity in small and medium enterprises (SMEs). Technological Forecasting and Social Change, 204, Article 123446. https://doi.org/10.1016/j.techfore.2024.123446.

8. Wang, X., & Sun, M. (2024). Enhancing SMEs resilience through digital innovation: A stage-based analysis. European Journal of Innovation Management, 28(6), 2607–2629. https://doi.org/10.1108/EJIM-09-2023-0800.

To chapter 3

1. United Nations Conference on Trade and Development. (2024). Creative economy outlook 2024. United Nations. https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024.

2. Huang, E. X., & Zou, X. (2024). How do CCIs contribute to regional innovation? International Journal of Innovation Science, 16(2), 320–337. https://doi.org/10.1108/IJIS-04-2023-0097.

3. Ericsson, B., Hauge, A., & Alnes, P. K. (2024). Cultural and creative industries: Innovation, performance and spillovers. Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian. Journal of Geography, 78(4), 222–233. https://doi.org/10.1080/00291951.2024.2423651.

4. Ohinok-Kopylchak, S., Kulyniak, I., Kohut, M., Gerlach, I., & Voronko, O. (2025). Impact of digital technologies on economic and marketing innovation and competitiveness within VLSI system employment. Journal of VLSI Circuits and Systems, 7(1), 1–10. https://doi.org/10.31838/jvcs/07.01.01.

5. Synytsia, V. (2025). Creative industries in the model of post-war economic recovery of Ukraine. Economic Analysis, 35(3), 690–697. https://doi.org/10.35774/econa2025.03.690.

6. Shchurko, U. (2025). The potential of creative industries for socio-economic development and recovery of Ukraine. Economics, Finance and Management Review, (9). https://doi.org/10.37634/efp.2025.9.4.

7. Dulska, I. V. (2024). The role of digitalization of creative industries during wartime and in the period of post-war recovery of Ukraine. Economy of Ukraine, 67(7), 70–93. https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.07.070.

To chapter 4

1. Balatskyi, O. F. (Ed.). (2023). *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom: teoriia i praktyka* [Economics and management of the national economy: Theory and practice]. Sumy: Sumy State University. [in Ukrainian]

2. Blank, I. O. (2022). *Investytsiinyi menedzhment* [Investment management] (4th ed., rev. and supp.). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

3. Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine 2026. *Minfin*. Retrieved from *https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/* (accessed September 7, 2026).

4. Hryshchenko, O. V. (2022). *Investytsiinyi menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian]

5. Hryshchenko, O. V., & Stepanenko, S. V. (2022). Klasyfikatsiia dzherel finansuvannia investytsiinoi diialnosti pidpryiemstv v trudnykh umovakh [Classification of sources of financing for enterprise investment activity in modern conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (41). DOI: *https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-35* [in Ukrainian]

6. Dzyublyuk, O. V. (2022). *Bankivske poserednytstvo na rynku finansovykh posluh* [Banking intermediation in the financial services market]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian]

7. Zhytar, M. O. (2023). Institutionalization of household sector investment resources under transformational changes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economy*, (48), 38–43. DOI: *https://doi.org/10.32782/2413-9971/2023-48-7*

8. Kizyma, T. O. (2021). *Finansy domohospodarstv: teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia ta kontseptsiia rozvytku* [Household finance: Theoretical and methodological foundations of formation and development concept]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian]

9. Korneev, V. V. (2022). Development of the securities market as a tool for attracting the investment potential of households. *The Securities Market of Ukraine*, (5–6), 15–24. [in Ukrainian]

10. Lyuty, I. O., & Drobotovych, O. V. (2023). Government securities in the system of mobilizing household investment resources: Problems and prospects. *Finance of Ukraine*, (8), 45–61. DOI: *https://doi.org/10.33763/finukr2023.08.045* [in Ukrainian]

11. Mayorova, T. V. (2021). *Investytsiinyi menedzhment* [Investment management]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. [in Ukrainian]

12. Naumenkova, S. V., & Mishchenko, V. I. (2022). *Osobysti finansy ta finansova hramotnist naselennia* [Personal finance and financial literacy of the population]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

13. Volumes of domestic government bonds in circulation. *Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from *https://index.minfin.com.ua/ua/finance/bonds/volumes/2021-12/* (accessed September 5, 2026).

14. Oparin, V. M. (2021). *Finansy (Zahalna teoriia)* [Finance (General theory)] (6th ed.). Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

15. Savchuk, V. K. (2022). *Finansy* [Finance]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]

16. Financial sector statistics. *National Bank of Ukraine*. Retrieved from *https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial* (accessed August 21, 2026).

17. Stetsyuk, O. V., & Kuznetsova, A. Ya. (2022). Household savings and investment activity in the system of economic growth support. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(44), 45–54. DOI: *https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3789* [in Ukrainian]

18. Stukalo, N. V., & Lytvynenko, Ya. V. (2022). Transformation of household savings into economic investment resources under financial globalization. *Finance of Ukraine*, (6), 78–94. DOI: *https://doi.org/10.33763/finukr2022.06.078* [in Ukrainian]

19. Tereshchenko, O. O., & Babyak, N. D. (2021). *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian]

20. Tkachuk, V. A. (2022). *Finansy domohospodarstv v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky* [Household finance in the conditions of national economy transformation]. Zhytomyr: Polissia. [in Ukrainian]

21. Yury, S. I., & Fedosov, V. M. (Eds.). (2022). *Finansy* [Finance] (3rd ed., rev. and supp.). Kyiv: Znannia. [in Ukrainian]

To chapter 5

1. Business English course online. *EF English Live.* — URL: https://englishlive.ef.com/en/courses/business-english/

2. Business English for marketing and sales course. *Preply*. — URL: https://preply.com/en/courses/english/business-english-for-marketing-and-sales-course

3. Business English: Marketing and Sales. *Coursera.* — URL: https://www.coursera.org/learn/marketing-sales-english

4. Du-Babcock B. BELF in international business meetings. *Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos Cádiz, España.* Ibérica, núm. 26, 2013, pp. 99-130 — URL: https://www.redalyc.org/pdf/2870/287028373006.pdf

5. English for Marketing. *Golden Staff.* — URL: https://www.staff.ua/en/corporate/specialized-english/marketing

6. Examples of Multicultural Marketing Fails. *PHU Concepts.* — URL: https://phuconcepts.com/biggest-multicultural-marketing-fails/

7. Famous Translation Mistakes Cost Millions. *ChatsControl.* — URL: https://chatscontrol.com/blog/famous-translation-mistakes-cost-millions

8. Giles H. Communication Accommodation Theory. *Montgomery College.* USA. — URL: https://pressbooks.montgomerycollege.edu/commtheory/chapter/chapter-19-communication-accommodation-theory/

9. Hassani G., Malekshahi M., Davari H. AI-Powered Transcreation in Global Marketing. *Rethinking English Studies Through AI: Challenges, Ethics, and Innovation*. Vol. 22 No. 1 (2025). — DOI: https://doi.org/10.4312/elope.22.1.203-221

10. Kankaanranta A., Räisänen T. English as a Lingua Franca and Business Communication. The Wiley Blackwell Encyclopedia of World Englishes, K. Bolton (Ed.).— DOI: https://doi.org/10.1002/9781119518297.eowe00103

11. Kreek A. Mastering Negotiation with ZOPA and BATNA. *Values Driven Achievement.* — URL: https://www.valuesdrivenachievement.com/blog/mastering-negotiation-with-zopa-and-batna

12. Marketing English. *Business English Pod.* — URL: https://www.businessenglishpod.com/category/marketing/

13. Meyer E. The Culture Map. — URL: https://www.scribd.com/document/979867081/Erin-Meyer

14. Mohan D., Sree V. Cross-Cultural Mistakes by Renowned Brands. International Journal of Trend in Scientific Research and Development. V3. 2019. — DOI: https://doi.org/10.31142/ijtsrd20268

15. Principles of Marketing. *EC English.* — URL: https://ecenglish.com/en/english-courses/english-for-business-courses/principles-of-marketing/

16. Robinson N. Cambridge English for Marketing. — URL: https://www.scribd.com/document/636520408/Untitled

17. Schoen R. Harvard Method in Cross-Cultural Negotiations. *International Journal of Conflict Management*, Vol. 33, Iss. 1. 2020. — DOI: https://doi.org/10.1108/IJCMA-12-2020-0216

18. Sweeney E., Hua Z. Accommodating towards your audience. *Aviation English.* — URL: https://aviation-english.com/sayagain/pdfs/Accommodatingtowardsyouraudience_Sweeney_Hua.pdf

19. Tingting X. The Functions and Expressions of English Euphemism in Business Negotiation. 4th International Conference on Arts, Design and Contemporary Education (ICADCE 2018). *Atlantis Press.* — DOI: https://doi.org/10.2991/icadce-18.2018.25

20. Top 12 Online Business English Courses to Boost Your Career. *Kylian AI.* — URL: https://www.kylian.ai/blog/en/business-english-course

21. Waxman J., Goldie S. Cognitive Theory of Multimedia Learning. *Center for Health Decision Science, Harvard T.H. Chan School of Public Health* // Harvard Repository. — URL: https://media.repository.chds.hsph.harvard.edu/static/filer_public/ca/62/ca625803-3d73-4855-b3e1-765870ce3772/2023_jwaxman_monograph_cogtheory_multimed.pdf

22. What Makes Transcreation Different? *LinguaLinx.* — URL: https://www.lingualinx.com/blog/transcreation-examples-of-global-brands

До розділу 6

1. Macquarie Law School PACE Program. Macquarie University. URL: https://www.mq.edu.au/faculty-of-arts/schools/macquarie-law-school/study-with-us/law-school-pace-program (дата звернення: 23.10.2026)

2. Resource Management Amendment Act 1996 (1996 No 160). New Zealand Legislation. URL: https://www.legislation.govt.nz/act/public/1996/160/en/latest/#DLM407459

3. Ministry of Environment and Forests, Government of India. National Green Tribunal Launched. Press Information Bureau. 19 October 2010. URL: https://www.pib.gov.in/newsite/erelcontent.aspx?lang=2&reg=48&relid=66441

4. The National Green Tribunal Act, 2010 (Act No. 19 of 2010). Section 20. Tribunal to apply certain principles. Acts of India. URL: https://actsofindia.in/act/national-green-tribunal-act-2010/section-20 (дата звернення: 23.10.2026)

5. United Nations. Goal 16: Promote just, peaceful and inclusive societies. United Nations Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal16 (дата звернення: 23.10.2026).

6. Chief Justice of New Zealand. *Annual Report 2024*. Wellington, 2025. URL: https://www.courtsofnz.govt.nz/assets/7-Publications/2-Reports/Chief-Justices-Annual-Report-2024.pdf

7. Preston, Brian, Conciliation in the Land and Environment Court of New South Wales: History, Nature and Benefits (August 3, 2007). (2007) 13 Local Government Law Journal 110, Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2346064

8. OECD. *Kinross Brasil Mineração and Paracatu Neighboring Associations*. National Contact Points for Responsible Business Conduct. URL: https://www.oecd.org/en/networks/national-contact-points-for-responsible-business-conduct/database/br0020.html

9. Netherlands National Contact Point. *Final Statement Aminigboko Community vs. the Shell Petroleum Development Company of Nigeria Limited and Shell Headquarters*. 10 February 2023. URL: https://www.oecdguidelines.nl/latest/news/2023/02/10/final-statement-aminigboko-community-vs.-the-shell-petroleum-development-company-nigeria-of-nigeria-limited-and-shell-headquarters

10. Netherlands National Contact Point. *Follow-up to the Final Statement regarding Aminigboko Community vs SPDC/Shell*. 23 January 2025. URL: https://www.oecdguidelines.nl/latest/news/2025/1/23/follow-up-to-the-final-statement-regarding-aminigboko-community-vs-spdc-shell

11. OECD. *Specific Instance concerning Wafi-Golpu Mining Project, Papua New Guinea*. URL: https://www.oecd.org/en/networks/national-contact-points-for-responsible-business-conduct/database/au0027.html

12. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1. United Nations. 2015. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d1_en.pdf (дата звернення: 24.10.2026).

13. Організація Об’єднаних Націй в Україні. Цілі сталого розвитку. URL: https://sdgs.un.org/goals (дата звернення: 24.10.2026).

14. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

15. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

16. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

17. Про оцінку впливу на довкілля. Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text

До розділу 7

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів. Київ : Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

3. Нова українська школа: все про НУШ у 2022 році. ODO. URL: https://odo.com.ua/blog/sovety-pokupatelyam/nova-ukrayinska-shkola-vse-pro-nush-u-2022-rotsi/ (дата звернення: 18.03.2026).

4. Пєхота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології : навчально-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

До розділу 8

1. Claro M., Castro-Grau C., Ochoa J. M., Hinostroza J. E., Cabello P. Systematic review of quantitative research on digital competences of in-service school teachers. Computers & Education. 2024. Vol. 215. Article 105030. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2024.105030.

2. Daskalaki E., Psaroudaki K., Fragopoulou P. Navigating the future of education: Educators' insights on AI integration and challenges in Greece, Hungary, Latvia, Ireland and Armenia. 2024. arXiv:2408.15686. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2408.15686.

3. Kilderov D. A., Logvinenko A. V. Features of professional training of technology teachers in the history of labor and vocational training. Youth and the

Market. 2024. No. 9–10 (229–230). P. 116–123. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.316385.

4. Marynchenko I. V. The system of methodological tools for forming the readiness of future teachers for integrated teaching of lower secondary school students. Problems of Engineering Pedagogic Education, № 86, 2026. С. 348 – 361. DOI : https://doi.org/10.26565/2074-8922-2026-86-28

5. Marynchenko I. V. Development of future teachers' ability to professional adaptation in an inclusive educational space during mastering the methodology of scientific cognition. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «STREDOEVROPSKY VESTNiK PRO VEDU VYZKUM». 2026. Vol. 1. № 3. pp. 44 – 66. https://phes.com.ua/ojs/index.php/www/uk/article/view/113/116

6. Merjovaara O., Eklund K., Nousiainen T., et al. Early childhood pre-service teachers' attitudes towards digital technologies and their relation to digital competence. Education and Information Technologies. 2024. Vol. 29. P. 14647–14662. DOI: https://doi.org/10.1007/s10639-023-12237-y.

7. Momdjian L., Manegre M., Gutiérrez-Colón M. Assessing and bridging the digital competence gap: a comparative study of Lebanese student teachers and in-service teachers using the DigCompEdu framework. Discover Education. 2024. Vol. 3. Article 198. DOI: https://doi.org/10.1007/s44217-024-00308-2.

8. Nyaaba M. Transforming teacher education in developing countries: The role of generative AI in bridging theory and practice. 2024. arXiv:2411.10718. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2411.10718.

9. OECD. Education at a Glance 2024: OECD Indicators. Paris : OECD Publishing, 2024. DOI: https://doi.org/10.1787/c00cad36-en.

10. Prygodii M. A. Methodological principles of using digital technologies in training future skilled workers. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 2024. Vol. 6, No. 1. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6104.

11. Rzońca E. Comparative analysis of the level of digital competences of future teachers in Poland and Ukraine. Information Technologies and Learning Tools. 2024. Vol. 104, No. 6. P. 81–95. DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v104i6.5826.

12. Seifert H., Lindmeier A. Developing a performance-based assessment to measure pre-service secondary teachers' digital competence to use digital mathematics tools. Journal für Mathematik-Didaktik. 2024. Vol. 45. Article 25. DOI: https://doi.org/10.1007/s13138-024-00251-7.

13. Spirin O., Oleksiuk V., Vasylenko Y., Sirenko O. A model for the development of digital competence of research and teaching staff. Information Technologies and Learning Tools. 2024. Vol. 104, No. 6. P. 156–179. DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v104i6.5889.

14. Suzer E., Koc M. Teachers' digital competency level according to various variables: A study based on the European DigCompEdu framework in a large Turkish city. Education and Information Technologies. 2024. Vol. 29. P. 22057–22083. DOI: https://doi.org/10.1007/s10639-024-12711-1.

15. Tereshchuk A. I. Training of technology teachers for the implementation of competency-based training in the educational process of the New Ukrainian School. Problems of training a modern teacher. 2024. No. 2(30). P. 15–22. DOI: https://doi.org/10.31499/2307-4914.2(30).2024.313993.

16. Tomczyk Ł., et al. Digital competence among pre-service teachers: A global perspective on curriculum change as viewed by experts from 33 countries. Evaluation and Program Planning. 2024. Vol. 105. Article 102449. DOI: https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2024.102449.

17. UNESCO. Global report on teachers: Addressing teacher shortages and transforming the profession. Paris : UNESCO, 2024. 198 p.

18. Zasornova Iryna, Fedula Mykola, Ripka Galyn, Bereznenko Serhii, Mazniev Ievgen, Bielousov, Yaroslav, Marynchenko Inna. Automated digital

embroidery path generation using constrained grid traversal. Fibres and Textiles 33(2), 2026, 13-26 https://doi.org/10.15240/tul/008/2026-2-002.

To chapter 9

1. Левада О., Іванова В., Непша О. Формування картографічних компетентностей у шкільному курсі географії. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* 2018. № 2 (21). https://doi.org/10.33842/2219-5203-2018-2-21-146-151.

2. Непша О. В., Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В. Методичні підходи до роботи з картографічними посібниками на уроках географії. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Т. ІІ: Контексти ідентичності й свободи в освіті та науці : к*олективна монографія / за наук. ред. Я. Ґжесяка, І. Зимомрі, В. Ільницького. Конін–Ужгород–Київ : Посвіт, 2019. С. 130–139.

3. Непша О. В. Методичні аспекти формування картографічної грамотності учнів під час вивчення шкільного курсу географії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2022. № 84. С. 106–110. https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.18.

4. Гришко С. В., Левада О. М., Непша О. В. Методика впровадження картографічного методу у викладанні шкільного курсу географії в умовах Нової української школи. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 5 (35). С. 1266–1280. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1266-1280.

5. Гришко С. В., Непша О. В. Теоретико-методичні засади використання інформаційних технологій в освітньому процесі та їх практичне застосування на уроках географії. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 4 (34). С. 1015–1028. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1015-1028.

6. Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Формування геолого-геоморфологічних навичок та вмінь учнів на уроках географії в освітніх

установах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 62. Т. 1. С. 123–127.

7. Надтока О. Методичне значення географічної карти. *Український педагогічний журнал.* 2017. № 4. С. 97–102.

8. Географія. 10-11 класи. Рівень стандарту : навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. К. : Міністерство освіти і науки України, 2022. 25 с. URL: https://surl.li/fcsjvj (дата звернення: 15.09.2026)

9. Google Maps Help. Measure distance between points. URL: https://support.google.com/maps/answer/1628031. (дата звернення: 15.09.2026)

10. Google Earth. Measure distances and areas. Google for Developers. URL: https://developers.google.com/maps/documentation/earth/measure-distances. (дата звернення: 15.09.2026)

11. Hsu H.-P., Tsai B.-W., Chen C.-M. Teaching Topographic Map Skills and Geomorphology Concepts with Google Earth in a One-Computer Classroom. *Journal of Geography.* 2018. Vol. 117. №. 1. P. 29–39. https://doi.org/10.1080/00221341.2017.1346138.

12. Hryshko S. V., Levada O. M., Nepsha O. V., Koval D. O. Digital tools in teaching geography: the possibilities of Google Maps and Google Earth. *Cross-disciplinary studies in science, innovation and social development*. Vol. 3. Prague : Publishing house Education and Science s.r.o., 2026. P. 382–392. https://doi.org/10.65237/3-2026-25.

13. Xiang X., Liu Y. Understanding ‘change’ through spatial thinking using Google Earth in secondary geography. *Journal of Computer Assisted Learning*. 2017. Vol. 33. № 1. P. 65–78. https://doi.org/10.1111/jcal.12166.

До розділу 10

1. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. Geneva : ILO, 2024. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4032908 (дата звернення: 06.11.2026).

2. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Population Prospects 2024: Summary of Results. New York : United Nations, 2024. URL: https://desapublications.un.org/publications/world-population-prospects-2024-summary-results (дата звернення: 06.11.2026).

3. United Nations. World Population Prospects 2024. URL: https://population.un.org/wpp/ (дата звернення: 06.11.2026).

4. World Bank. Population ages 65 and above (% of total population). World Development Indicators. URL: https://databank.worldbank.org/ (дата звернення: 06.11.2026).

5. Federal Reserve Bank of St. Louis. Population ages 65 and above for the World. FRED. URL: https://fred.stlouisfed.org/series/SPPOP65UPTOZSWLD (дата звернення: 06.11.2026).

6. Березорудський А. М. Теоретичні аспекти дослідження сучасних урбанізаційних процесів. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2024. Т. 9, № 322. С. 7–14. DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-9-322-7-14.

7. Березорудський А. Сучасні методики оцінки урбанізованості міських територій: теоретичні та практичні аспекти. Економіка та суспільство. 2024. № 69. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-44.

Vydavatel:
Publishing house Education and Science s.r.o. IČO : 271 56 877.
Frýdlanská 15/1314 , Praha 8. MS v Praze , oddíl C,vložka 100614

Cross-Disciplinary Studies in Science, Innovation and Social Development

Volume XXIV

Signed for printing on November 10, 2026.
Format 60x90/8. Headset Times New Roman.
Mental printing. arc. 6,91. Edition online.